

Derleme Makale (Review Article)

**SINIRSIZ KARDEŞLİK: MUŞ İLİ İÇİN BÜTÜNLEŞİK DESTİNASYON BAĞLAMINDA
ROTA/TUR ÖNERİLERİ (UNLIMITED FRATERNITY: ROUTE / TOUR RECOMMENDATIONS IN
THE CONTEXT OF INTEGRATED DESTINATION FOR MUS PROVINCE)***

Ümit ŞENGEL (orcid.org/0000-0003-1284-836X)

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, Sakarya, Türkiye

ÖZET

Bu çalışmada Muş ilinin etrafındaki çevre illerle bütünleşik destinasyon olarak tur programlarına dahil edilmesine yönelik alternatif tur rotası ve tur programlarının önerilmesi amaçlanmaktadır. Muş'a coğrafi bakımdan yakın olan önemli turistik kaynaklara sahip kentlerin olması bütünleşik destinasyon uygulamasının başarı şansını artırmaktadır. Çalışma ikincil veri kaynaklarına, literatür taramasına ve uzman görüşlerine dayanmaktadır. Literatürdeki destinasyon çekim unsurları ve bütünleşik destinasyon konularına ve Muş'a yakın kentlerin uzaklıklarına ilişkin bilgilere dayanarak alternatif rotalardaki turlara göre bütünleşik destinasyon rotaları önerilmektedir. Bu rotaların oluşturulmasında yapılacak turların ne kadar süreceği en belirleyici faktördür. Çalışmanın sonuçlarına göre Muş destinasyonu gerçekleşen turların zamanına da bağlı olarak birkaç farklı bütünleşik destinasyon tur programında dahil edilebilir. Bunlar Muş-Bitlis, Muş-Diyarbakır, Muş-Bitlis-Van, Muş-Bitlis-Diyarbakır, Muş-Ağrı-Erzurum ve Muş-Bitlis-Van-Ağrı'dır. Böylece Muş bir turistik destinasyon olarak daha fazla talep çekerken, turistlerde seyahat programlarında alternatif bir destinasyonu daha görme fırsatına sahip olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muş, Bütünleşik Destinasyon, Seyahat Rotaları, Tur Programları

ABSTRACT

In this study, it is aimed to propose alternative tour routes and tour programs for inclusion in tour programs as integrated destinations with surrounding provinces around Mus province. The presence of cities with important tourist resources that are geographically close to Mus increases the chances of success of the integrated destination application. The study is based on secondary data sources, literature review and expert opinions. Based on information about destination attractiveness factors and integrated destination topics in the literature and the distances of cities close to Mus, integrated destination routes are proposed according to tours on alternative routes. How long the tours will take is the most decisive factor in creating these routes. According to the results of the study, Mus destination can also be included in several different integrated destination tour programs, depending on the time of the tours. These are Mus-Bitlis, Mus-Diyarbakir, Mus-Bitlis-Van, Mus-Bitlis-Diyarbakir, Mus-Agri-Erzurum and Mus-Bitlis-Van-Agri. Thus, Mus attracts more demand as a tourist destination, while tourists have the opportunity to see an alternative destination in their travel programs.

Keywords: Mus, Integrated Destination, Travel Routes, Tour Programs

Makale Künyesi: Şengel, Ü. (2020). Sınırsız Kardeşlik: Muş İli İçin Bütünleşik Destinasyon Bağlamında Rota/Tur Önerileri, Journal of Gastronomy Hospitality and Travel, 3(2), 200-212. DOI: 10.33083/joghat.2020.44

*Bu araştırma 2. Uluslararası Muş Sempozyumunda özet bildirisi olarak sunulmuştur.

Sorumlu Yazar: umitsengel@gmail.com

1. GİRİŞ

Dünyanın giderek küçük bir bölge haline geldiği küreselleşme süreciyle birlikte bölgeler arasında sosyal ve iktisadi anlamda çok büyük farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Oluşan farklılıkların bu farklılıkları gidermek adına yoğun bir uğraş vermelerine neden olmaktadır. Bu uğraşların başında Kırsal kalkınma ve bununla ilgili politikalar gelmektedir. Özellikle ilgili bölgenin kırsal bir bölge olması bu stratejiyi daha da uygulanabilir hale getirmektedir. Tarım ve hayvancılık, sanayi veya hizmetlerle ilgili sektör veya endüstrilerden biri veya birkaçı kırsal kalkınmanın sağlanmasına aracılık etmek düşüncesiyle kullanılabilir.

Turizm bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesinde önemli bir misyona sahiptir. Bu yönüyle turizm endüstrisinin kırsal kalkınmanın sağlanmasına yardımcı olduğu da söylenebilir. Özellikle arz kaynakları bakımından ön plana çıkan destinasyonlar, bu kapasitelerinden yararlanmak ve ekonomik güç elde etmek için yoğun bir çaba içine girmektedir. Ancak bazen çok güçlü arz kaynaklarına rağmen, bölgeler turistler tarafından tercih edilmemektedir. Turistik kaynağa sahip büyük veya küçük pek çok destinasyon bu kapsamda ele alınabilir. Destinasyon, çekim unsurları açısından bakıldığında tarihi, kültürel ve doğal birtakım kaynaklara rağmen istenilen düzeylerde turistik talep almamaktadır. Destinasyona talebin çekilmesi için farklı uygulamaların olmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu uygulamalar destinasyon pazarlama örgütleri (DMO-Destination Marketing Organization) veya ilgili yerel birimlerce planlanıp yürütülebilir.

Bir destinasyonun turizm pazarından istediği düzeyde pay alabilmesine kaynaklık etmesi bakımından bütünlük destinasyon kavramı yararlı bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Bütünlük destinasyon birbirine fiziksel mesafe bakımından yakın kabul edilen destinasyonların aynı tur programlarına alınmasına dayanmaktadır. Buradaki temel hedef, birbirine yakın ancak tek başına turistik talep için yetersiz olan veya bazı sebeplerle turizm pazarından yeterli düzeyde pay alamayan destinasyonların bir araya gelerek tek bir destinasyon gibi ortak hareket etmeleridir. Başarılı bir bütünlük destinasyon faaliyeti ile hem turistik destinasyonların hem de turistlerin memnun olabileceği bir uygulama ortaya çıkmaktadır.

Bu bilgiler ışığında, bu çalışmada Muş destinasyonu için bütünlük destinasyon bağlamında alternatif seyahat rotaları ve tur programlarının önerilmesi amaçlanmıştır. Önemli bir tarih ve kültür şehri olan Muş ilinin bazı ekonomik, sosyal ve politik sebeplerle turizm pazarından hak ettiği kadar pay almadığı düşünülmektedir. Bu çalışmayla birlikte, bütün problemlere rağmen Muş ilinin seyahat etmeye değer bir destinasyon olduğunun ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu durumun Muş iline komşu destinasyonlarla ortak hareket edilmesi durumunda daha olumlu sonuç verebileceği düşünülmektedir.

2. DESTİNASYON KAVRAMI VE DESTİNASYON ÇEKİM UNSURLARI

Destinasyon kavramının çok sayıda tanımı yapılmakla birlikte, bu tanımların çoğunda üzerinde durulan konular ortaktır. Destinasyon, turistlerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek her türlü turistik kaynağa sahip yer olarak ifade edilebilir. Bu kaynaklar turistlerin ilgili olan talebini yönlendirecek çekicilik unsurlarının yanında, turistlerin destinasyonda geçirdikleri süre zarfında her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak unsurları da içermektedir (Cho, 2000; Jin, vd., 2012; Reitsamer, vd., 2016). Bu tanımdan hareketle bir destinasyondan söz edebilmenin ilk ve en önemli koşulunun turizm olduğu anlaşılmaktadır. Destinasyonun bir diğer önemli koşulu belli bir coğrafi bölgeyi kapsamasıdır. Ancak her coğrafi bölgeyi destinasyon olarak adlandırmak mümkün değildir. Bir bölgenin coğrafi destinasyon olarak değerlendirilebilmesi için yukarıda birinci koşul olarak ele alınan turizmle ilgili olması esastır. Destinasyonla ilgili ele alınması gereken diğer bir koşul ise destinasyondaki turistik çekiciliklerin boyutudur. Bir destinasyonda turistik çekicilik unsurlarının hepsi olacak diye bir durum söz konusu değildir. Örneğin bazı destinasyonlar doğa ile ön plana çıkarken, bazıları tarih ve kültür ile ön plana çıkabilmektedir. Buhalis (2000: 11) yaptığı çalışmada bu değerlendirmeleri destekleyecek şekilde destinasyonları kentsel, kıyı, dağ, kırsal, otantik ve egzotik destinasyonlar olarak ele almıştır. Destinasyonun belli niteliklere sahip olacak şekilde geniş bir tanımla ele alındığı da bilinmektedir. Ülkeden daha küçük ama ülkedeki çoğu küçük kentlerden daha büyük olması gereken destinasyonu, insanların zihninde bir imaja sahip, turistik kaynaklar ve altyapı-üstyapı bakımından zengin coğrafi bölgeler olarak tanımlamaktadır (Hosany vd., 2006)

Turistik faaliyetlerin yapılmasına olanak sağlayan her türlü bileşen destinasyon çekim unsurları olarak ifade edilebilir. Destinasyon çekim unsurları bir destinasyonu diğerlerine göre tercih edilmesini sağlayan somut unsurlardır (Akat, 2016). Ancak bu unsurların soyut yanlarının da olduğu söylenebilir. Bu unsurlar farklı araştırmacılar tarafından farklı kategoriler altında ifade edilmektedir. Başarngil ve Ulaş (2018) bu unsurları

doğal, tarihi ve kültürel, ekonomik, ulaşım, üstyapı, konukseverlik, konaklama hizmeti ve yerel ulaşım olarak kategorileştirmektedir. Bu kategorilerden bazılarının diğerlerini kapsamasından dolayı bu sınıflandırmanın geniş olduğu söylenebilir. Bahar ve Kozak (2005) bu sınıflandırmayı biraz daha dar bir kapsama ele almakta, çekicilik, ulaşılabilirlik, olanaklar, uygun paketler, aktiviteler ve yardımcı hizmetlerden oluşan bir sınıflandırma yapmaktadır. Benzer şekilde Kozak ve Rimmington (1998) destinasyon unsurlarını iklim, yiyecek ve kültürü de içeren doğal ve tarihi kaynaklardan oluşan çekicilikler ile tesis (kaynak) ve hizmetler, altyapı, ağırlama ve maliyet olacak şekilde kategorilendirmiştir. Bardakoğlu (2011) bu kategorileri daha da kısaltarak destinasyon çekim unsurlarını doğal çekicilikler, tarihi ve kültürel çekicilikler, eğlence ve alışveriş imkanları ile sağlık, tedavi ve spor imkanları olarak dört kategoride ele almaktadır. Esteves ve Fernandes (2016) ise turistik destinasyon çekim unsurlarını hizmet kalitesi ve kabulü, animasyon ve turistik faaliyetleri, seyahat kolaylaştırıcı ve sağlayıcıları ile kırsal güzellikler olarak değerlendirmektedir.

Bir turistik destinasyonun tercih edilmesi, pazarlama araştırmalarına da konu olduğu üzere itici veya çekici faktörlere bağlıdır. İtici faktörler turistlerin ihtiyaçlarını oluştururken, çekici faktörler destinasyon çekim unsurlarından oluşmaktadır. Turistler kendi ihtiyaçlarına göre destinasyon çekim unsurlarını dikkate alarak destinasyon tercihi yapmaktadır (Kim vd., 2003; Beerli ve Martin, 2004; Hsu vd., 2009; Hung ve Petrick, 2011; Özdemir 2014: 41). Bu bilgiler ışığında destinasyon çekim unsurları doğal çekicilikler, tarihi ve kültürel çekicilikler, etkinlik çekicilikleri, eğlence çekicilikleri ve altyapı-üstyapı çekicilikleri olarak ele alınabilir.

Destinasyonların turistik çekiciliklerinin bir anlam kazanabilmesi için bu yerlere turistlerin ziyaretçi olarak gelmeleri gerekmektedir. Çünkü turistler, destinasyonların onların ihtiyaçlarını giderebilme niteliğine bağlı olarak turistik seyahatlerini ilgili destinasyonlara yapmaktadır. Burada önemli bir unsur meraktır (Limburg, 1998). Turistlerde bu merakın oluşmasında destinasyon pazarlaması faaliyetlerinin oldukça önemli bir payı söz konusudur. Dolayısıyla birçok destinasyon birer ürün gibi hareket ederek kendi pazarlamalarını yapmaktadır (Paddison, 1993). Turistik çekicilikler destinasyona özgü birer unsur olarak destinasyonların pazarlanmasında çok etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Çekicilikleri barındıran destinasyon pazarlaması faaliyetleri belli bir coğrafyayı kapsayan organizasyonel hareketleri içermektedir (Wang, 2008). Ancak Edebi eserler gibi farklı alanlarda da destinasyon pazarlaması fikriyle hareket edilmediği halde, bilinçli olmayan destinasyon tanıtım faaliyetleri söz konusu olabilmektedir.

Tablo 1. Ortadoğu Anadolu Bölge Birimine Göre Turizm Belgeli Konaklama Tesislerinin İl Bazında İstatistikleri (2019)

	Belediye Belgeli			Turizm Belgeli ¹		
	Tesis	Oda	Yatak	Tesis	Oda	Yatak
Türkiye	8 104	237 516	545 669	3 925	464 927	974 574
Ortadoğu Anadolu						
Toplam	155	4 894	10 062	86	4 593	9 363
Bingöl	7	192	336	3	177	374
Bitlis	17	538	1 053	9	429	867
Elazığ	18	454	854	20	1 096	2 226
Hakkâri	12	263	585	4	158	316
Malatya	23	895	1 713	15	1 169	2 327
Muş	26	684	1 357	12	432	915
Tunceli	3	48	83	5	136	272
Van	49	1 820	4 081	18	996	2 066

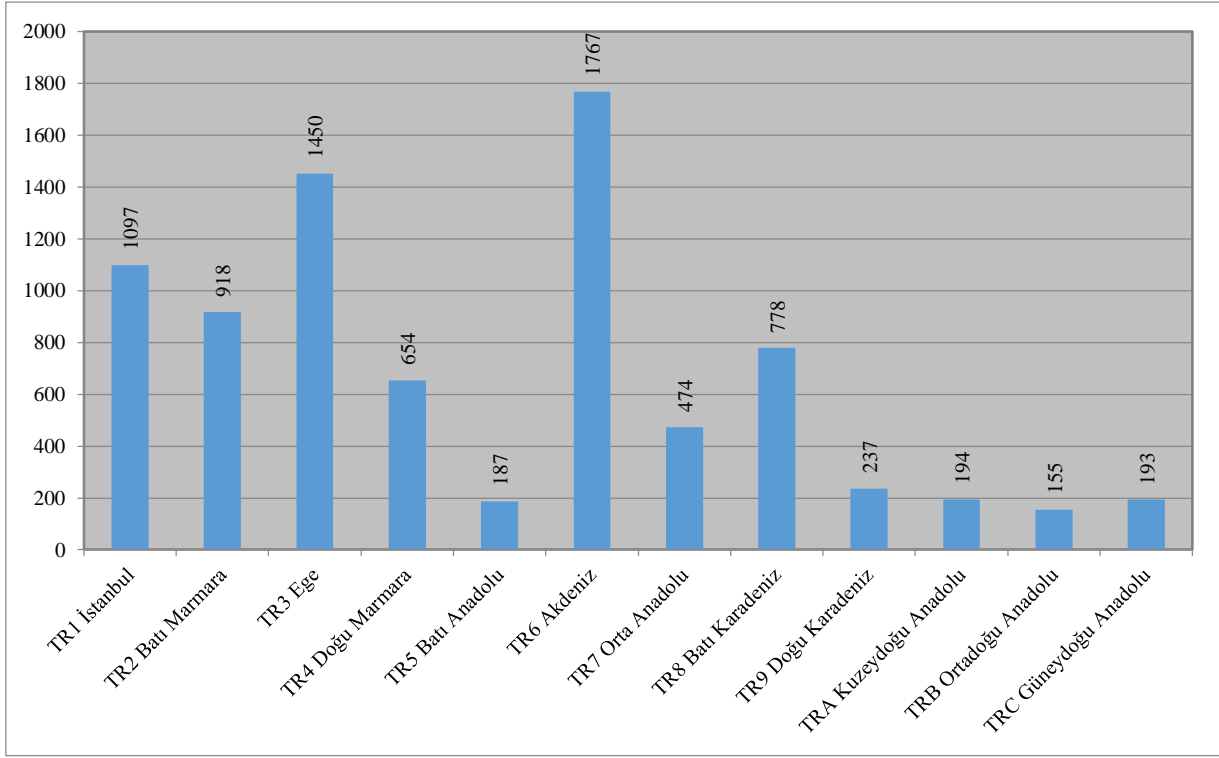
Ortadoğu Anadolu bölge birimine göre 2019 yılına ait belediye ve turizm belgeli konaklama tesislerinin il tabanlı dağılımı Tablo 1’de verilmektedir. Tablo 1 yardımıyla Muş ilinin tesis kapasitesinin bulunduğu bölge ve Türkiye’ye göre kıyaslanmaktadır. İlin bölge içerisinde turizm belediye belgeli tesisler bakımından ikinci büyük ildir. 40 tesis ile Van birinci iken, 26 tesis ile Muş ikincidir. Oda sayısı bakımından ise Muş belediye belgeli tesisler içerisinde 684 oda ile Van ve Malatya’nın ardından üçüncü sırada yer almaktadır. Benzer şekilde Muş bulunduğu bölge içerisinde yatak kapasitesi bakımından da üçüncü sırada yer almaktadır.

Turizm belgeli tesislerde ise Muş ili bölge içerisinde orta sıralarda yer almaktadır. Bölgede bulunan 86 turizm işletme belgeli tesisin 12 tanesi Muş’ta yer almaktadır. Muş bu sayıyla Van, Elazığ ve Malatya’nın ardından dördüncü sırada yer almaktadır. Bu sıralama oda sayısı ve yatak kapasitesi bakımından da benzerlik taşımaktadır. İl, Bölgede tesis sayısı bakımından iyi durumda olmasına karşın oda sayısı ve yatak kapasitesi

¹ Turizm belgeli işletme istatistikleri turizm yatırım belgeli tesisleri içermemektedir.

bakımından çok iyi durumda değildir. Örneğin 12 tane turizm belgeli işletme bulunmasına rağmen oda sayısı 432, yatak kapasitesi ise yalnızca 915'tir.

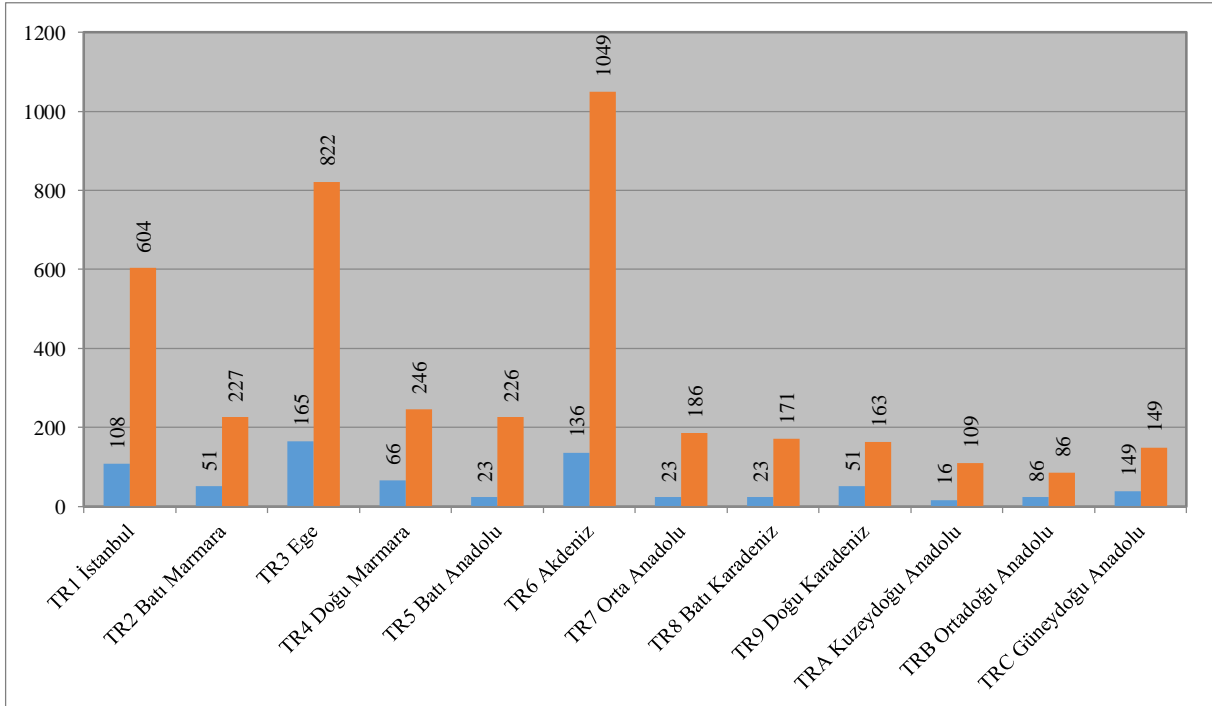
Şekil 1. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Belediye Belgeli Konaklama Tesislerinin Sayısı (2019)

Kaynak: (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020)

Muş ili belediye belgeli tesis bakımından bulunduğu istatistikî bölge birimleri sınıflamasına göre iyi bir konumda yer almasına rağmen, bulunduğu bölgenin Türkiye'nin geneli içerisinde oldukça düşük tesis sayısına sahip olduğu söylenebilir. Bu anlamda Grafik 1 incelendiğinde, Ortadoğu Anadolu'nun 155 tesis ile Türkiye'deki 12 istatistikî bölge birimi içerisinde en düşük tesis sayısına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Sadece İstanbul'un bile bütün bölgeden yaklaşık bin tesis daha fazla olduğu görülmektedir.

Grafik 2. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Turizm Belgeli Konaklama Tesislerinin Sayısı 2019

Kaynak: (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020)

Turizm işletme belgeli tesisler içerisinde istatistiki bölge birimleri sınıflamasına göre Orta Doğu Anadolu çok düşük bir tesis sayısında kalmıştır. Özellikle turizm işletme belgeli tesisler noktasında bu durumun yaşandığı Grafik 2'den anlaşılmaktadır. Bölge 86 tesisle 12 bölge içerisinde en sonda yer almaktadır. Muş ilinin kendi bulunduğu bölgeye göre bile tesis sayısı bakımında durumu çok iyi değildir. Bununla birlikte turizm yatırım belgeli tesis sayısı bakımından diğer bölgelere göre iyi durumda olsa da, bu tesislerin sayısı (86) da oldukça azdır.

Tablo 2'de Muş'un 2009-2018 yılları arasındaki işletme belgeli turizm tesislerinin tesise geliş ve geceleme istatistiklerinin ilçelere göre dağılımı yer almaktadır. Bölgede siyasi ve sosyal anlamda yaşanan olumlu gelişmeler nedeniyle veriler 2009 yılı ve sonrası için verilmiştir. Muş ilinde işletme belgeli tesislerde genellikle tesise geliş ve geceleminin yerli turistlerce yapıldığı görülmektedir. 2015 yılı ve öncesinde ise turizm işletme belgeli tesislerde az da olsa yabancıların konakladığı söylenebilir. Geceleme sayıları bakımından yıllara göre dalgalı bir seyir görülmüş, en çok geceleme 2009 ve 2010 yıllarında gerçekleşmiştir. Tablo 2'de 2018 yılına kadar ki veriler verilmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020) verilerine göre 2019 yılında tablonun değiştiği görülmektedir. Toplamda 46 binin üzerinde tesise geliş ve 75 bine yakın geceleme gerçekleşmiştir. Muş merkezde 2019 yılında 1.739 yabancı, 49.961 yerli geceleme gerçekleşmiştir.

Tablo 2: Muş İli İşletme Belgeli Turizm Tesislerinin Geliş ve Geceleme İstatistiklerinin İlçelere Göre Dağılımı (2009-2018)

YILLAR	İLÇELER	TESİSE GELİŞ SAYISI		GECELEME		YILLAR	TESİSE GELİŞ SAYISI		GECELEME	
		Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli		Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli
2018	Merkez	1 018	23 492	1 389	36 496	2017	1 033	25 072	1 211	39 142
	Bulanık	2	11 380	11	11 380		9	9 790	23	12 344
	Malazgirt	-	1 792	-	6 355		-	2 003	-	8 390
	Korkut	-	1 558	-	3 502		-	1 035	-	1 724
	Hasköy	-	112	-	372		-	178	-	361
	Varto	-	196	-	3 228		-	141	-	2 844
	Toplam	1 020	38 530	1 400	61 333		1 042	38 219	1 234	64 805
2016	Merkez	929	8 817	946	10 672	2015	152	14 694	207	17 193
	Bulanık	-	839	-	8 970		-	338	-	9 840
	Malazgirt	-	839	-	8 146		-	-	-	-
	Korkut	-	733	-	7 776		-	-	-	-
	Hasköy	-	6 929	-	28 954		3	11 082	6	36 940
	Varto	-	588	-	1 768					
	Toplam	929	18 745	946	66 286		155	26 114	213	63 973
2014	Merkez	345	24 580	480	27 678	2013	275	31 499	479	32 258
	Bulanık	4	2 544	12	3 978		87	3 352	87	3 836
	Malazgirt	42	12 793	86	29 641		2	8 705	9	22 012
	Toplam	391	39 917	578	61 297		364	43 556	575	58 106
2012	Merkez	187	29 582	424	31 307	2011	870	27 727	1 045	29 968
	Bulanık	14	3 238	14	3 536		4	2 544	12	3 978
	Malazgirt	750	5 208	3 461	15 415		555	3 682	2 321	13 916
	Toplam	951	38 028	3 899	50 258		1 429	33 953	3 378	47 862
2010	Merkez	454	28 211	836	34 133	2009	1 260	25 310	1 426	27 486
	Bulanık	1	5 946	1	7 624		-	8 077	-	12 798
	Malazgirt	3	13 416	27	34 650		3 450	7 559	18 140	18 998
	Toplam	458	47 573	864	76 407		4 710	40 946	19 566	59 282

Kaynak: (Şengel ve Zengin, 2019)

Tablo 3'te Muş'un 2009-2018 yılları arasındaki belediye belgeli turizm tesislerinin tesise geliş ve geceleme istatistiklerinin ilçelere göre dağılımı yer almaktadır. Turizm işletme belgeli tesislerde olduğu gibi bölgede siyasi ve sosyal anlamda yaşanan olumlu gelişmeler nedeniyle veriler 2009 yılı ve sonrası için verilmiştir. İstatistiklerin ilçelere göre dağılımı incelendiğinde, 2016 yılına kadar sadece Merkez, Varto ve Bulanık ilçelerine ait verilerin mevcut olduğu görülmektedir. 2017 ve sonrasında ise Korkut ilçesi dışındaki ilçelere ait istatistikler bulunmaktadır. 2016 yılı öncesi dönemde belediye belgeli tesislere yönelik tesise geliş

ve geceleme sayılarının az olduğu ve bunların genellikle Merkez ve Bulanık ilçelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. 2016 sonrasında ise istatistikler il geneline yayılsa da yabancılara ait istatistiklerin Merkez ilçe ve Bulanık'a ait olduğu Tablo 3'ten anlaşılmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020) verilerine göre bu fiili durum ve artış eğilimi 2019 yılında da devam etmektedir.

Tablo 3: Muş İli Belediye Belgeli Turizm Tesislerinin Geliş ve Geceleme İstatistiklerinin İlçelere Göre Dağılımı (2009-2018)

YILLAR	İLÇELER	TESİSE GELİŞ SAYISI		GECELEME		YILLAR	TESİSE GELİŞ SAYISI		GECELEME	
		Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli		Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli
2018	Merkez	78	11 351	218	30 993	2017	41	11 062	77	27 262
	Bulanık	-	1 726	-	15 972		-	2 359	-	16 442
	Hasköy	862	55 978	1 305	102 346		339	59 974	453	99 076
	Malazgirt	-	266	-	7 980		-	314	-	8 968
	Varto	-	7 187	-	15 595		-	6 137	-	11 795
	Toplam	940	76 508	1 523	172 886		380	79 846	530	163 543
2016	Merkez	-	14 166	-	15 650	2015	18	14 454	21	16 849
	Bulanık	2	7 110	2	12 980		6	7 584	6	14 825
	Varto	-	450	-	450		-	990	-	1 462
	Toplam	2	21 726	2	29 080		24	23 028	27	33 136
2014	Merkez	8	22 144	70	24 739	2013	10	21 421	10	24 584
	Bulanık	12	6 226	21	16 067		7	7 098	11	11 878
	Varto	-	1 102	-	1 102		-	945	-	945
	Toplam	20	29 472	91	41 908		17	29 464	21	37 407
2012	Merkez	10	16 877	21	18 742	2011	1 080	17 611	1 195	22 886
	Bulanık	11	6 767	13	10 685		19	7 246	21	11 009
	Varto	-	1 470	-	1 470		-	1 471	-	1 513
	Toplam	21	25 114	34	30 897		1 099	26 328	1 216	35 408
2010	Merkez	112	18 190	242	19 659	2009	227	19 057	309	19 277
	Bulanık	10	9 008	15	11 575		2	8 045	2	10 626
	Varto	121	1 414	121	1 414		-	1 982	-	1 982
	Toplam	243	28 612	378	32 648		229	29 084	311	31 885

Kaynak: (Şengel ve Zengin, 2019)

Muş ili farklı özelliklerini ön plana çıkararak farklı alternatif turizm türlerinin yapılabileceği önemli bir turizm destinasyonu haline gelebilir. Bu kapsamda, iklim ve coğrafi özellikleri de dikkate alındığında ilk akla gelen turizm türlerinin başında kış turizmi gelmektedir. Sıcaklık, yağış, kar kalınlığı ve karın yerde kalma süresi gibi değerler düşünüldüğünde Muş ili kış turizmi için oldukça cazip bir destinasyon haline gelebilmektedir (Climate-Data, 2019; Kaynar, 2019; Orman ve Su İşleri Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2019). Bunun için gerekli alt ve üst yapı sağlanması durumunda bu konuda başarılı sonuçların alınması mümkün hale gelmektedir. Bununla birlikte tarihi, doğal ve kültürel kaynakları da Muş ilinin turizm potansiyeli için önemli katkılar sağlamaktadır. Murat Köprüsü ve Malazgirt Şehitliği en önemli tarihi kaynakları, ilk bahardaki endemik Muş Lalesi ise en önemli doğal kaynaklarıdır. Muş, kültürel birikimin en önemli değerlerinden olan mutfak kültürü (gastronomi) açısından da ön plana çıkmaktadır. Özellikle Çorti Çorbası, Muş Köftesi ve Keledoş gibi yemekler turistlerin farklı ve otantik lezzet arayışlarına cevap verebilecek niteliktedir. Ayrıca gelen turistler başta düğünler olmak üzere sosyal yaşamın geleneksel tadını alabilecek farklı toplu etkinliklere katılarak halkın yaşamına dair derinlemesine bilgi ve deneyimler edinebilirler.

3. MUŞ DESTİNASYONU İÇİN BÜTÜNLEŞİK DESTİNASYON ROTA/TUR ÖNERİLERİ

Muş için oluşturulan rota önerileri hazırlanırken bazı kriterler dikkate alınmıştır. Öncelikle ilk dikkat edilen unsur mutlaka rota içerisinde yer alan her destinasyonda bir gece konaklamanın olmasıdır. Bununla birlikte tura katılacak olan turistlerin seyahat motivasyonlarının bu rotaların oluşturulmasında belirleyici bir role sahip oldukları ifade edilebilir. Ayrıca bütün rotalarda havayolu uçuş bilgilerinin yer aldığı ulaştırma bilgileri de dikkate alınmıştır. Turların oluşturulması sürecinde 5 (2 Tur planlayıcısı, 3 profesyonel turist rehberi) uzmandan görüş alınmıştır.

İki Gece Konaklamalı Rotalar;

Tur: Muş-Bitlis/ 2 Gece-3 Gün

---

1. Gün;	10.00: Muş havalimanından transfer. 10.45: Tarihi Murat Köprüsü 11.45-13.30: Muş merkezde serbest zaman ve öğle yemeği. 13.30-14.30: Alaeddin Bey Cami ve Muş Ulucami ziyareti. 14.30-16.00: Muş Kalesi (Haspet Kalesi) ve tarihi kale mahallesi ziyareti. 16.30: Otele giriş ve istirahat 19.00: Akşam yemeği.
2. Gün;	07.00: Kahvaltıdan sonra Bitlis'e hareket 08.15: Bitlis Kalesi 09.15: Bitlis Etnografya Müzesi. 10.15: Bitlis Ulucami 10.45: Tarihi şehir merkezinde serbest zaman ve öğle yemeği. 12.45: Bitlis'ten Tatvan'a hareket 13.30: Tatvan merkezde ve Van Gölü sahilinde boş zaman 14.30: Tatvan'dan Ahlat'a hareket 15.15: Ahlat Selçuklu mezarlığı ve çifte kümbetler 16.30: Ahlat'tan dönüş. 18.00: Otele giriş (Bitlis veya Tatvan konaklama). 19.00: Akşam yemeği
3. Gün;	09.00: Kahvaltı sonrası otelden, Nemrut Krater Gölüne hareket 10.00: Nemrut Krater Gölü 11.00 Krater gölünden havalimanına hareket (Van Ferit Melen veya Muş Havalimanı) 13.00: Havalimanı ve dönüş.

Tur: Muş-Diyarbakır / 2 Gece-3 Gün

---

1. Gün;	10.00: Muş havalimanından transfer 10.45: Tarihi Murat Köprüsü 11.45-13.30: Muş merkezde serbest zaman ve öğle yemeği. 13.30-14.30: Alaeddin Bey Cami ve Muş Ulucami ziyareti. 14.30-16.00: Muş Kalesi (Haspet Kalesi) ve tarihi kale mahallesi ziyareti. 16.30: Otele giriş ve istirahat 19.00: Akşam yemeği
2. Gün;	07.00: Kahvaltıdan sonra Diyarbakır'a hareket 10.45: Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri 12.00: Öğle yemeği 13.30: Diyarbakır Ulucami, Mesudiye Medresesi, Hasanpaşa Hanı, Sülüklü Han, Cahit Sıtkı Tarancı Kültür Evi ve Müzesi, Ahmet Arif Edebiyat Müzesi ziyaretleri ve bu bölgede boş zaman. 16.30: Diyarbakır Cezaevi Müzesi 18.00: Otele giriş 19.00: Akşam yemeği
3. Gün;	09.00: Kahvaltıdan sonra On Gözlü Köprü ziyareti 09.45: Meryem Ana Kadim Süryani Kilisesi ziyareti.

10.45: Havalimanına geçiş.
11.15: Diyarbakır Havalimanından dönüş

Üç gece Konaklamalı Rotalar;

Tur: Muş-Bitlis-Van / 3 Gece-4 Gün

---

1. Gün;

10.00: Muş Havalimanından transfer
10.45: Tarihi Murat Köprüsü
11.45-13.30: Muş merkezde serbest zaman ve öğle yemeği.
13.30-14.30: Alaeddin Bey Cami ve Muş Ulucami ziyareti.
14.30-16.00: Muş Kalesi (Haspet Kalesi) ve tarihi kale mahallesi ziyareti.
16.30: Otele giriş ve istirahat
19.0 19.00: Akşam yemeği

---

2. Gün;

07.00: Kahvaltıdan sonra Bitlis'e hareket
08.15: Bitlis Kalesi
09.15: Bitlis Etnografya Müzesi.
10.15: Bitlis Ulucami
10.45: Tarihi şehir merkezinde serbest zaman ve öğle yemeği.
12.45: Bitlis'ten Tatvan'a hareket
13.30: Tatvan merkezde ve Van Gölü sahilinde boş zaman
14.30: Tatvan'dan Ahlat'a hareket
15.15: Ahlat Selçuklu mezarlığı ve çifte kümbetler
16.30: Ahlat'tan dönüş.
18.00: Otele giriş (Bitlis veya Tatvan konaklama).
19.00: Akşam yemeği

---

3. Gün;

07.00: Bitlis'ten Akdamar Adası ve Kilisesine hareket.
09.15: Akdamar Adası ve Kilisesi ziyareti
11.00: Akdamar'dan Van'a hareket
12.00: Van merkezde öğle yemeği
13.30: Van (Tuşpa) Kalesi ziyareti
14.30: Van kedi evi
15.15: Çavuştepe Kalesine hareket
16.00: Çavuştepe Kalesi ziyareti.
16.45: Hoşap Kalesi ziyareti
17.15: Otele hareket
18.00: Otele giriş
19.00: Akşam yemeği

---

4. Gün;

09.00: Kahvaltı sonrası boş zaman
12.00: Havalimanı ve dönüş

Tur: Muş-Bitlis-Diyarbakır / 3 Gece-4 Gün

---

1. Gün;

10.00: Muş Havalimanından transfer
10.45: Tarihi Murat Köprüsü
11.45-13.30: Muş merkezde serbest zaman ve öğle yemeği.
13.30-14.30: Alaeddin Bey Cami ve Muş Ulucami ziyareti.
14.30-16.00: Muş Kalesi (Haspet Kalesi) ve tarihi kale mahallesi ziyareti.
16.30: Otele giriş ve istirahat
19.00: Akşam yemeği

---

2. Gün;

07.00: Kahvaltıdan sonra Bitlis'e hareket
08.15: Bitlis Kalesi
09.15: Bitlis Etnografya Müzesi.
10.15: Bitlis Ulucami
10.45: Tarihi şehir merkezinde serbest zaman ve öğle yemeği.
12.45: Bitlis'ten Tatvan'a hareket
13.30: Tatvan merkezde ve Van Gölü sahilinde boş zaman
14.30: Tatvan'dan Ahlat'a hareket
15.15: Ahlat Selçuklu mezarlığı ve çifte kümbetler
16.30: Ahlat'tan dönüş.
18.00: Otele giriş (Bitlis veya Tatvan konaklama).
19.00: Akşam yemeği

---

3. Gün;

07.00: Kahvaltıdan sonra Diyarbakır'a hareket
10.45: Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri
12.00: Öğle yemeği
13.30: Diyarbakır Ulucami, Mesudiye Medresesi, Hasanpaşa Hanı, Sülüklü Han, Cahit Sıtkı Tarancı Kültür Evi Ve Müzesi, Ahmet Arif Edebiyat Müzesi ziyaretleri ve bu bölgede boş zaman.
16.30: Diyarbakır Cezaevi Müzesi
18.00: Otele giriş
19.00: Akşam yemeği

---

4. Gün:

09.00: Kahvaltıdan sonra On Gözlü Köprü ziyareti
09.45: Meryem Ana Kadim Süryani Kilisesi ziyareti.
10.45: Havalimanına geçiş.
11.15: Diyarbakır Havalimanından dönüş

Tur: Muş-Ağrı-Erzurum / 3 Gece-4 Gün

---

1. Gün;

10.00: Muş Havalimanından transfer
10.45: Tarihi Murat Köprüsü
11.45-13.30: Muş merkezde serbest zaman ve öğle yemeği.
13.30-14.30: Alaeddin Bey Cami ve Muş Ulucami ziyareti.
14.30-16.00: Muş Kalesi (Haspet Kalesi) ve tarihi kale mahallesi ziyareti.
16.30: Otele giriş ve istirahat
19.00: Akşam yemeği

---

2. Gün;

07.00: Muş'tan Malazgirt'e hareket
09.15: Malazgirt Kalesi ziyareti
10.00: Malazgirt'ten Ağrı'ya hareket
12.00: Ağrı merkezde öğle yemeği
13.30: Doğubeyazıt'a hareket
15.00: İshakpaşa Sarayı ziyareti
16.15: Doğubeyazıt'tan otele hareket.
17.30: Otele giriş.
19.00: Akşam yemeği

---

3. Gün;	07.00: Kahvaltı sonrası Erzurum'a hareket 10.00: Çifte Minareli Medrese ve Yakutiye Medresesi ziyaretleri. 12.00: Erzurum merkezde öğle yemeği 13.30: Erzurum Kongresi binası ziyareti 14.30: Atatürk Evi müzesi 15.15: Erzurum Ulucami Müzesi 16.00: Aziziye Tabyaları 17.15: Otele giriş 19.00: Akşam yemeği
4. Gün;	09.00: Kahvaltı sonrası şehir merkezinde boş zaman 12.00: Havalimanına geçiş

Dört Gece Konaklamalı Rotalar;

Tur: Muş-Bitlis-Van-Ağrı / 4 Gece-5 Gün

---

1. Gün;	10.00: Muş Havalimanından transfer 10.45: Tarihi Murat Köprüsü 11.45-13.30: Muş merkezde serbest zaman ve öğle yemeği. 13.30-14.30: Alaeddin Bey Cami ve Muş Ulucami ziyareti. 14.30-16.00: Muş Kalesi (Haspet Kalesi) ve tarihi kale mahallesi ziyareti. 16.30: Otele giriş ve istirahat 19.00: Akşam yemeği
2. Gün;	07.00: Kahvaltıdan sonra Bitlis'e hareket 08.15: Bitlis Kalesi 09.15: Bitlis Etnografya Müzesi. 10.15: Bitlis Ulucami 10.45: Tarihi şehir merkezinde serbest zaman ve öğle yemeği. 12.45: Bitlis'ten Tatvan'a hareket 13.30: Tatvan merkezde ve Van Gölü sahilinde boş zaman 14.30: Tatvan'dan Ahlat'a hareket 15.15: Ahlat Selçuklu mezarlığı ve çifte kümbetler 16.30: Ahlat'tan dönüş. 18.00: Otele giriş (Bitlis veya Tatvan konaklama). 19.00: Akşam yemeği
3. Gün;	07.00: Bitlis'ten Akdamar Adası ve Kilisesine hareket. 09.15: Akdamar Adası ve Kilisesi ziyareti 11.00: Akdamar'dan Van'a hareket 12.00: Van merkezde öğle yemeği 13.30: Van (Tuşpa) kalesi ziyareti 14.30: Van kedi evi 15.15: Çavuştepe Kalesine hareket 16.00: Çavuştepe Kalesi ziyareti. 16.45: Hoşap Kalesi ziyareti 17.15: Otele hareket 18.00: Otele giriş 19.00: Akşam yemeği
4. Gün;	08.00: Kahvaltı sonrası Muradiye Şelalesine hareket 09.30: Muradiye Şelalesi 10.30: Doğubeyazıt'a hareket

---

	11.45: İshakpaşa Sarayı ziyareti
	13.00: Ağrı merkeze hareket
	14.30: Ağrı merkezde öğle yemeği ve boş zaman
	17.00. Otele giriş
	19.00: Akşam yemeği
5. Gün;	10.00: Kahvaltı sonrası havalimanına geçiş

Bu rotalar sayesinde Muş ili farklı özelliklerini ön plana çıkararak farklı alternatif turizm türlerinin yapılabileceği önemli bir turizm destinasyonu haline gelebilir. Bu anlamda Muş ili kış turizmi başta olmak üzere oluşturulan rotalara da konu olduğu üzere tarih ve kültürel değerlerin ön planda olduğu kültür turları bakımından ön plana çıkabilir. Bütün bunlar Muş'a önemli ekonomik ve sosyal katkılar sağlayabilir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küreselleşmenin de etkisiyle dünya büyük dönüşümler geçirmektedir. Bu dönüşümler gün geçtikçe de artmaya devam etmektedir. Dünyanın fiziksel sınırlarının ortadan kalktığı bu süreçte insanların tüketim kalıplarında da değişimler meydana gelmektedir. Hem küreselleşmenin getirdiği büyük değişimlerden etkilenen yapısı hem de değişen tüketim kalıpları ve tüketici isteklerinin odağında olan bir olgu olmasıyla bu sürecin en önemli endüstrilerinden biri olarak ön plana çıkan turizm, giderek daha öznel bir kimlik kazanmakta ve kişiye özel bir tüketim normuna dönüşmektedir. İnsanlar artık tüketim için tercihlerde bulunurken fayda motivasyonu ile hareket etmekte ve ihtiyaçları doğrultusunda maksimum faydayı elde edeceği tercihlere odaklanmaktadır. Bu bilgiler ışığında kişisel ve toplumsal fayda bakımından tatmin edici rolü ön plana çıkan turizm faaliyetleri gün geçtikçe daha çok tüketimin önemli bileşenlerinden biri haline gelmektedir.

Tüketicilerin bu davranış eğilimleri, üreticilerin de bu eğilimlere uygun şekilde hareket etmelerine neden olmaktadır. Bu anlamda turizmin tüketimin merkezine giderek daha fazla yerleşmesi, turistik ürün sağlayıcıları olan turizm işletmelerini ve turistik destinasyonları turizm pazarından pay almak adına yoğun bir uğraş içine girmelerine neden olmaktadır. Özellikle küçük destinasyonlar istihdama olan doğrudan ve dolaylı etkileri ile kırsal kalkınmayı destekleyici rolü nedeniyle turizmden daha fazla pay alma arayışına girmektedir. Muş destinasyonu da kırsal kalkınmanın sağlanması, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının ortadan kaldırılması ve istidam olanaklarına katkıda bulunması nedeniyle turizmden faydalanabilir. Ancak, Muş'un sahip olduğu kaynakların bir kısmının tahrip edilmesi ve var olan kaynakların da uygun yöntemlerle ve yeterli düzeyde tanıtılmaması gibi sebeplerle turizm pazarında pay alma noktasında bazı sorunlar yaşandığı söylenebilir.

Muş ilinin turizm pazarında yeterli düzeyde pay alabilmesi için bazı alternatif uygulamalara ihtiyacı vardır. Bu uygulamalardan en bilinen ve etkili sonuç alınacaklarından biri de bütünleşik destinasyondur. Kültürel ve fiziksel mesafe olarak birbirine yakın destinasyonlar aynı tur programlarında yer alarak birlikte turizm pazarından pay alabilmektedir. Muş, fiziksel mesafe bakımından kendisine yakın olan Erzurum, Diyarbakır, Bitlis, Van, Ağrı, gibi tarihi ve kültürel kimlikleriyle ön plana çıkmış şehirlerle birlikte ortak tur programlarında yer alarak turistik değerlerin paylaşımı yoluyla bu şehirlerle stratejik olarak bir araya gelebilmektedir. Böylece turistlerin ve destinasyonların daha fazla tatmin olabilecekleri bir yapı geliştirilebilir. Bu sayede Muş ilinde turizm faaliyetlerinin gelişmesiyle birlikte şehrin kalkınması da hızlandırılabilir.

Önemli bir probleme alternatif çözümler oluşturması ve uzman görüşleri sunmasının yanında ampirik bulgularla desteklenmemesi bu çalışmanın en önemli kısıtı olarak ifade edilebilir. Ancak alternatif tur programlarının sunulması istenmesi böyle bir çalışma sürecini zorunlu kılmaktadır. Araştırma sürecinde literatürden destek alınarak Muş'a fiziksel mesafe bakımından yakın şehirlerle ortak tur programları hazırlanmıştır. Hazırlanan programlar ulaşım, yiyecek-içecek, konaklama ve seyahat motivasyonları gibi unsurlar dikkate alınarak oluşturulmuştur. İleriki çalışmalarda Başta Muş olmak üzere, bütünleşik destinasyon kurgusu içerisinde olması istenen diğer illerdeki ilgili paydaşlardan veriler alınarak konu tekrar çalışılabilir.

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazar/Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar:

1- Yazar(lar)ın Katkıları

ÜŞ: Çalışma fikrinin oluşturulması, verilerin toplanması ve tasnifi, kaynak taraması, sonuçların yorumlanması, makale yazımı ve yayınlama süreci, çalışmanın eleştirel incelemesi ve son okuması;

2-Bu çalışma 2. Uluslararası Muş Sempozyumunda özet bildiri olarak sunulmuştur.

- 3-Çalışma sırasında katkı sunan bilim uzmanı ve tur rehberlerine teşekkür ederim
- 4- Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.
- 5- Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- 6- Makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur. Çünkü kişilerin kişisel görüşlerine yer verilmemektedir.
- 7- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

KAYNAKÇA

- Akat, Ö. (2016). *Pazarlama Ağırlıklı Turizm İşletmeciliği*. Bursa: Ekin Basım Yayın
- Bahar, O. & Kozak, M. (2005). *Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Turizm ve Rekabet Edebilirlik*, Ankara: Detay Yayıncılık, s. 78.
- Başarangil, İ. & Ulaş, Ş. (2018). Destinasyon Çekim Unsurlarının Ziyaretçi Tatmini Üzerine Etkisi: Kırklareli İli Örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33): 189-204.
- Beerli, A. & Martin, J. (2004). Tourists' Characteristics and the Perceived İmage of Tourist Destinations: A Quantitative Analysis- a Case Study of Lanzarote, Spain. *Tourism Management*, 25 (5), 623-636.
- Buhalis, D. (2000). Marketing the Competitive Destination of the Future. *Tourism Management*, (21) 97-116.
- Cho, B. H. (2000). Destination. In: J. Jafari, (Eds.), *Encyclopaedia of Tourism*, London: Routledgeand New York
- Climate-Data. (2019). İklim Muş. (Erişim 20.08.2020) <https://tr.climate-data.org/asya/tuerkiye/mus/mus-277/#climate-graph>,
- Esteves, E. T., & Fernandes, P. O. (2016). Fatores de eleição do destino turístico para a região norte de Portugal alto Trás-os-Montes: uma análise multivariada. *Revista Anais Brasileiros de Estudos Turísticos*, 6(2), 40-48.
- Hosany, S., Ekinci, Y. & Uysal, M. (2006). Destination Image and Destination Personality: An Application of Branding Theories to Tourism Places. *Journal of Business Research*, (59): 638-642.
- Hsu, T., Tsai, Y. & Wu, H. (2009). The Preference Analysis for Tourist Choice of Destination: A Case Study of Taiwan. *Tourism Management*, 30(2), 288-297.
- Hung, K. & Petrick, J. (2011). Why do you cruise? Exploring the motivations for taking cruise holidays, and the construction of a cruising motivation scale. *Tourism Management*, (32): 386-393.
- Jin, X. Weber, K. ve Bauer, T. (2012). Impact of Clusters on Exhibition Destination Attractiveness: Evidence from Mainland China. *Tourism Management* (33): 1429-1439
- Kaynar, Ö. (2019). Kurtik'te Yapılacak Kayak Merkezi Muş'un Kaderini Değiştirecek. (Erişim 21.08.2020), <http://www.30nisan.com/haber/kurtikte-yapilacak-kayak-merkezi-musun-kaderini-degistirecek-30154.html>,
- Kim, S., Lee, C. & Klenosky, D. (2003). The influence of push and pull factors at Korean national parks. *Tourism Management*, 24(2): 169-180.
- Kozak, M. & Rimmington, M. (1998). Benchmarking: Destination Attractiveness And Small Hospitality Business Performance. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 10(5): 184-188
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2019). Turizm İstatistikleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, (Erişim 20.08.2020), <https://www.ktb.gov.tr/TR-96268/turizm.html>,
- Limburg, B. V. (1998). City Marketing: A Multi-Attribute Approach. *Tourism Management*, 19(5): 475-479
- Muş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2018). Muş İlindeki Konaklama Tesislerinin Bilgisi, Elden Alınan Veriler

- Özdemir, G. (2014). *Destinasyon Yönetimi ve Pazarlaması*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Paddison, R. (1993). City Marketing, Image Reconstruction And Urban Regeneration. *Urban Studies*, 30(2): 339-350
- Reitsamer, B. F., Sperdin, A. B. & Sauer, N. E. S. (2016). Destination Attractiveness and Destination Attachment: The Mediating Role of Tourists' Attitude. *Tourism Management Perspectives*, (19): 93–101
- Şengel, Ü. & Zengin, B. (2019). Muş İlinde Kış Turizmi ve Kış Sporları. İçinde: Ö. Kaynar (Eds.), *Tarihsel Süreç İçinde Muş'ta Spor Kültürü*, (s. 139-164), Ankara: Akademisyen Kitabevi
- T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü. (2019). İllerimize ait İstatistiki Veriler/Muş, (Erişim: 20.08.2020), <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?k=A&m=MUS>,
- Wang, Y. (2008). Collaborative Destination Marketing: Roles and Strategies of Convention and Visitors Bureaus, *Journal of Vacation Marketing*, 14(3): 191-209.